

قضاء کلی و مسئله قدر

أعوذ بالله من الشيطان الرجيم

بسم الله الرحمن الرحيم

نسبت به قضاء کلی و مسئله قدر، و به طور کلی در یک صحبت و بحث جامع تر، نسبت به علم ربوبی که آن علم مساوق با ظهور و بروز خارجی است، این قضیه با آن کیفیتی که عرض شد، روشن شد. از نقطه نظر ادله فلسفی و همین طور از نظر مسائل کشفی و شهودی در این مسئله اهل معرفت و بزرگان در تصریحات خودشان بر این قضیه متفق هستند. البته منظور از اتفاق، نه این است که به عنوان یک دلیل در این جا به حساب بیاید، چطور این که بعضی به این مسئله بر تحقق در بیانات خودشان استدلال دارند. چون آن جا، جا جای اتفاق نیست، بلکه به عنوان یک تأیید هست بر این که مراتبی که برای افراد کشف می شود، این مراتب از یک منشأ سرچشمه می گیرد و برای هر شخص در همان افقی که وجود دارد، همان مسئله کشف می شود که برای

فرد دیگر در همان افق تحقق دارد. بله، ممکن است به واسطه اختلاف مراتب سعه و تجرّد، آن دیدگاه و آن کیفیت و آن بصیرت و آن اطلاع و اشراف متفاوت باشد. این جاست که ما مسائل را به نحو اختلاف مشاهده می‌کنیم.

ولی در صورتی که شخص در همان افق از تجرّد و مراتب و عوالم ربوبی و عوالم توحیدی باشد، در همان مرتبه دیگر اختلاف وجود ندارد و در آن جا اتفاق و اتحاد اشتراک در رؤیت و بصیرت در ساری و جاری است.

لذا ما مشاهده می‌کنیم که بزرگان در تعبیر خودشان این مسئله را به نحو اجمال و به نحو تفصیل ذکر کرده‌اند. این قضیه به نحو اجمال و تفصیل مثلاً در فصوص، در فصّ حکمه إلهیه فی کلمه آدمیه، و همین‌طور در فصّ نوحیه [فصّ حکمه سبوحیه فی کلمه نوحیه] در آن جا احتمال می‌دهم باید دیده باشم، حالا مراجعه بکنید ببینید ... ولی در خصوص فصّ آدم مرحوم شیخ تصریح دارد بر این که مقام اجمال، در مراتب ظهور در حضرت آدم خوب تجلی

پیدا کرده. این قضیه، قضیه‌ای است که برای افراد موجب شبهه می‌شود، با توجه به آنچه را که ما نسبت به مقام تفصیل در علم عنائی صحبت کردیم، دیگر تصور اجمال در هر مرتبه از مراتب وجود - چه اجمال در علم عنائی باشد، یا اجمال در مقام اسماء و صفات باشد - تحقق پیدا می‌کند، در مبدأیت اشیاء، و در ظهور اشیاء، که از آن تعبیر به عالم قضاء کلی و قدر جزئی می‌شود، یا این که در نفوس کلیه که این مسئله در آن جا به اصطلاح مطرح هست، در هر کدام از این‌ها، اگر بخواهیم به این مسئله برسیم، می‌بینیم که صحبت از مقام اجمال شده.

با توجه به آنچه را که در روزهای اخیر و بحث‌های اخیر خدمت رفقا عرض کرده‌ام، این مقام اجمال باید خصوصیتش روشن بشود و حقیقتش باید نمود پیدا کند که اگر وقت داشته باشیم در انتهای بحث امروز، به این مسئله می‌پردازیم که با وجود این که در تعبیرات از تکوّن مراتب اسماء و صفات در نفوس بعضی از ظروف مستعدّه تعبیر به اجمال شده، با آنچه را که ما نسبت به مقام تفصیل عرض

کردیم، چگونه می‌تواند سازگاری داشته باشد.

خب اگر نظر شریف رفقا باشد، نسبت به

روایاتی که ما در این جا داریم، و یا آیات قرآنی که در این

مسئله وارد است، نسبت به آن، می‌بینیم که باید به يك

حلی در مسئله رسید. در بعضی از آن‌ها داریم که تغییر

و تحوّل در ذات پروردگار وجود ندارد. مثلاً فرض

کنید در این روایتی که عرض شد، من امروز

می‌خواستم از کتاب توحید، روایت‌ها را بیاورم، منتها

مانعی پیش آمد و نتوانستم، مجال پیدا نکردم. در این

کلامی که از حضرت در نهج البلاغه است که

می‌فرماید: لم یسبقة حال حالاً^۱، در این جا این کلام

دلالت بر عدم تغیر و دلالت بر ثبوت می‌کند، بر يك

ثبوت مستمر.

در ثبوت وقتی که حکم به ثبوت در ذات

پروردگار بشود، دیگر استمرارش هم حتی معنا ندارد،

^۱ نهج البلاغه خطبه ۶۵ و من خطبة له علیه السلام و فیها مباحث لطيفة من العلم الإلهی: الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي لَمْ تَسْبِقْ لَهُ حَالٌ حَالًا فَيَكُونُ أَوْلًا قَبْلَ أَنْ يَكُونَ آخِرًا وَيَكُونُ ظَاهِرًا قَبْلَ أَنْ يَكُونَ بَاطِنًا

چون خودِ نفسِ استمرار، یعنی تبدل بعد تبدل، تحقق بعد تحقق، فعلیه بعد فعلیه. این معنا معنای استمرار است. الآن که ما در این جا نشستیم، می گویند بودِ ما در این جا مستمر است. یعنی دائم تحقق های متوالیه یکی پشت دیگر برای ما حاصل می شود و عارض می شود، اسم این تحقق ها را استمرار می گذاریم. اما هر تحقیقی را در ذات خودش و بدون توجه به قبل و بعد اگر بخواهیم به آن توجه کنیم دیگر به آن استمرار نمی گویند و به آن می گویند آیات. آن به همین می گویند که توجه فقط به همان لحظه است لا قبلها و لا بعدها. این می شود به اصطلاح آن، حالا ثانیه که این دیگر عامی است و ...

خب حضرت در این جا می فرماید لم یسبق له حالٌ حالاً، فیکون له اوّلاً قبل أن یکون آخراً حالاً اگر سبقت حال باشد، یعنی یک حالی سابق باشد بر پروردگار، قبل از این که حال دیگری بیاید، پس بنابراین بین این دو تعدد حال، و بین این دو تحقق حال، یک مبدأیت و یک انتهایت فرض می شود. یعنی از یک

مرتبۀ ذات پروردگار تحول پیدا می‌کند به یک مرتبۀ دیگر، این می‌شود مبدأ و آن می‌شود آخر و منتهی. باز دوبارۀ آن می‌شود مبدأ برای یک انتهایی و برای یک مقصدی.

ویکون ظاهراً قبل آن یکون باطناً و این‌که پروردگار ظاهر باشد قبل از آن‌که آن باطن باشد. چون در تحقق ظهور و در تحقق بطون و بطنیت، این تحول در این‌جا لازم است که ظاهر، این برگردد و باطن بشود. باطن برگردد و ظاهر بشود.

این در این‌جا نگاه می‌کنیم می‌بینیم امیرالمؤمنین [تغییر و تحول را در ذات نفی می‌کنند] یا در روایتی از امیرالمؤمنین علیه السلام که دیروز عرض شد، در این‌جا اصلاً تقلب را به طور کلی از ذات پروردگار نفی کرده است. و این وقتی از ذات پروردگار نفی بشود، آن وقت چطور می‌شود در این‌جا دو کیفیت برای آثار و برای ظهورات پروردگار تصور کرد؟ از یک طرف در آیات پروردگار داریم **هُوَ الْأَوَّلُ**

وَالْآخِرُ...^۱ در این جا حضرت می فرماید دیگر اولیت و آخریتی نیست. فلا یکون أوّلاً قبل أن یکون آخراً. اولیت و آخریت دیگر معنا ندارد.

در آیه قرآن داریم: **وَ الظَّاهِرُ وَ البَاطِنُ** ... در این جا می فرماید لا یکون ظاهراً قبل أن یکون باطناً. دیگر ظهور در این جا معنا ندارد برای پروردگار قبل از این که آن بطن و آن عمق بخواهد برای او در نظر گرفته بشود. چطور در این جا ما باید تلفیق کنیم و توجیه کنیم که این مسئله به چه کیفیت است.

اگر این مطلب برای ما روشن بشود، آن کلماتی که بزرگان و اصحاب شهود و کشف، یا این که روایاتی که در این باب است که مقام اجمال را برای خود نفوس مطهره در آن جا اثبات می کند. یا مقام علم را به نحو اجمال اثبات می کند. مثلاً فرض کنید که درباره علم از امام صادق علیه السلام سؤال می کنند که شما علمتان آیا علم تفصیلی است؟ در هر آنی علم تفصیلی است؟

^۱ سوره الحديد (۵۷) قسمتی از آیه ۳

حضرت می فرماید که ما احاطه بر علمی داریم که إذا
نشاء نعلم. أو هم اذا شاؤوا علموا^۱. که در این جا مسئله
مسئله تعلق مشیت است، این می شود در اینجا مقام
اجمال^۲.

اگر مقام تفصیل باشد اذا شاؤوا علموا دیگر
معنا ندارد. مقام تفصیل یعنی همه چیز رو است. الآن
من پنج تا انگشت دارم، کی این پنج تا انگشت برای
شما ظاهر می شود؟ وقتی اینطوری کنم. اما وقتی آن
طوری کنم، شما يك وقتی ببینید چهار انگشتی هستم،
یا سه انگشتی هستیم، دو تایش را قایم کرده ایم. درست
است؟ این مقام، می شود مقام اجمال. شما نمی بینید، من
الآن در دستم يك چیزی گرفته ام به شما نشان نمی دهم.
هست، ولی شما نمی بینید، ظهور ندارد برای شما، بروز
ندارد. مقام تفصیل وقتی است که دستم باز می شود.
همین که دستم باز شد، شما اطلاع پیدا می کنید. نه این که
ایجاد می شود؛ تصور کنید! ایجاد نمی شود، باز می شود،

^۱ الکافی ج ۱ ص ۲۵۸ باب ان الائمة علیهم السلام اذا شاؤوا ان یعلموا علموا
^۲ برای اطلاع بیشتر رجوع شود به کتاب افق وحی صص ۲۰۰ تا ۲۰۶

هست، رو می شود، این به منصفه اثبات می رسد، ثبوتش هست. این اثباتش این است که شما اطلاع پیدا می کنید در دست من چیست. توجه کردید؟ خب در این جا چطور ما مسئله را بخواهیم تصور کنیم که این قضیه درست بشود؟ در آن جایی که حضرت بفرمایند این اولیت و آخریت برای خدا معنا ندارد، مقام ذات، مقام ثبوت است، همه چیز اول است در عین این که همه چیز آخر است، همه چیز ظاهر است در همان حالی که همه چیز باطن است! این از يك طرف. از آن طرف در آیه قرآن داریم **هُوَ الْأَوَّلُ وَالْآخِرُ** ... پس يك اولی معلوم است باید باشد. خب آن روایت دارد نفی اولیت می کند، آیه دارد اثبات اولیت می کند. هو الأول و هو الآخر. نمی فرماید لیس بأول و لا آخر، آیه نداریم. یا لیس بظاهر و لا باطن. بعد می فرماید: **هو الظاهر و الباطن**، بعد می فرماید: **وهو بكل شيء علیم**. که دقیقاً این **وهو بكل شيء علیم** به هر دوی اینها چنان برمی گردد که نشان می دهد ظهور و بطون و اول و آخر در علم ذات پروردگار است، در همان مرتبه علم حق

به همه اعیان است که جنبه ظاهر و باطن در آنجا متبلور می‌شود. و در همان جا هست که جنبه اولیت و جنبه آخریت در آنجا تحقق پیدا می‌کند. یعنی همان علم، همان جنبه علمی است که آن جنبه علمی به لحاظ جنبه وجودی است، چون اشیاء وجود علمی دارند و وجود عینی دارند و علم پروردگار به حیثیت عینیه اشیاء برمی‌گردد نه فقط به حیثیت صوریه آنها و به حیثیت علمیه عرضیه آنها مانند ما، که این علوم جنبه عرضی دارند بر ما، از این نقطه نظر است که **هو الأوّل** و **الآخر** می‌شود و به همین جهت علمی است که **هو الظاهر و الباطن** می‌شود، و اگر لحاظ علمی نبود دیگر **هو الأوّل** و **الآخر** در این جا معنا نداشت، **هو الظاهر** و **الباطن** در این جا معنا نداشت.

خب این را ما در این جا گفتیم. حالا برمی‌گردیم به مسائل گذشته. با توجه به مطالبی که در روزهای قبل نسبت به این عالم ثبوت در ذات پروردگار و در مراتب اسماء و صفات گفتیم و عرض شد که اگر تغیر و تبدل، تغیر و تبدل عینی باشد، و

تغیر و تبدل خارجی باشد معنایش این است که در نفس اجمال و مقام اجمال که همان مقام علم و علمیت پروردگار نسبت به اشیاء خارجی است، و نسبت به ظهورات هست، در آن مقام اجمال، ذات نسبت به تغیر و نسبت به تبدل عالم نباید باشد، چون جنبه عدمی دارد. تغیر در این جا جنبه عدمی دارد. وقتی که هنوز اعیان خارجی تحقق خارجی پیدا نکرده‌اند، ذات پروردگار به چه چیز عالم است؟ علم ندارد! عدم است!

شما الآن فرض کنید که - مثالی که زدم - که می‌دانید - حالا من باب مثال - بالاخره بعد از چند دقیقه، حالا یک ربع بیست دقیقه، بالاخره ما می‌دانیم این صحبت‌ها و بحث تمام می‌شود و ما از این درب خارج می‌شویم و به طرف منزل یا هر جایی که قصد داریم می‌رویم. همه ما که در این جا نشسته‌ایم نسبت به این قضیه اطلاع داریم و برای خودمان یک مطلب ثابتی فرض می‌کنیم که می‌رویم دیگر، تمام می‌شود دیگر، بالاخره این آقا چقدر حرف می‌زند؟ چانه‌اش یک حدی دارد بالاخره، وقتی این چانه‌اش از حرکت

افتاد ...، بعضی‌ها این چانه‌شان یک ساعت، بعضی‌ها دو ساعت، بعضی‌ها سه ساعت، بعضی‌ها ماشاءالله حدی ندارد، اصلاً وصل به کر است! این بالاخره وقتی یک ربع بیست دقیقه دیگر تمام می‌شود، بالاخره غلطکش خراب می‌شود. و از دستش راحت می‌شویم. درست شد؟ بالاخره این تمام می‌شود. الآن این را یک مطلب عادی می‌دانیم. در حالی که از نقطه نظر فنی و از نقطه نظر منطقی اصلاً ما اطلاع نداریم! هیچ اطلاع نداریم! بلکه یک بمبی خورد این جا و همه ما بله بالاخره شهید شدیم و رفتیم به هوا! هیچ اعتباری نداریم دیگر، اوضاع، بساط هیچ حساب و کتاب ... همه باید همیشه بله باید برای ملاقات پروردگار آمادگی داشته باشیم!، به خصوص در این زمانه که خوب حالت توکل انسان بالا می‌رود! این از برکات و نعمات الهیه است که ما را در وضعیتی قرار داده که همیشه حال توکل داشته باشیم نسبت به پروردگار و مشتاق لقاء پروردگار بشویم! البته اگر وزر و وبالی با خود نداشته باشیم، وگرنه دیگر طبعاً باید برای آن

قضیه فکری کرد. خوش به حال آن‌هایی که بله ...

خوشا آنان که دائم در نمازند *** بهشت

جاودان مأوایشان بی^۱

دائم در حال توجهند، دائم در حال حضورند،
دائم تشنه‌اند و دائم منتظر و دائم نگران، که چرا
نمی‌آید؟ چرا این قضیه نمی‌آید و نمی‌رسد و کار
تمام نمی‌شود؟ اما اگر نه، بار روی خودمان بگذاریم،
شانه‌مان سنگین باشد، گُرده‌مان سنگین باشد از
تعلقات ... شده تا حالا خودمان را تست کنیم؟ به
خودمان تست بزنیم ببینیم که چقدر آمادگی داریم؟
می‌گویند بفرما دیگر، بیایند بگویند بفرما، چقدر
می‌توانیم؟ آیا همان آن می‌گوییم بله؟ یا این که یک
خرده صبر می‌کنیم بنشینیم فکر این طرف و آن طرف
می‌کنیم: خب نه حالا عیبی ندارد. یا این که نه
می‌نشینیم می‌گوییم می‌شود حالا یک مهلتی؟ یک
مهلت دو هفته‌ای؟ یا می‌شود یک روز ...

یا این که نه، آنقدر وزر و وبال بر گُرده خود
سوار کردیم، و آنقدر در این دنیا دست و پای ما و

^۱ باباطاهر عریان رضوان الله علیه

اعمال ما به کارهایی که کرده‌ایم آنقدر پیچیده است که اصلاً مجال تفکر را حتی به این نمی‌خواهیم بدهیم! می‌شودها! آدم به یک جایی می‌رسد که حتی از فکر کردنش می‌ترسد، فرار می‌کند، فکر نمی‌کند! از فکر کردن! چون می‌بیند به بن‌بست می‌رسد. کجا برود؟! به! چوب‌ها آماده، بله! مشعل‌ها دارد می‌رود بالا، فضا نورانی! یک مشعل برایش گذاشته‌اند که تمام صحرا را روشن کرده! بفرمایید می‌خواهیم از شما استقبال کنیم. این جاست که آدم هی برمی‌گردد به کارها، هی به برنامه‌ها، هی به مسائلش، حق الناس‌هایی که دارد، چیزهایی که بر گردنش بوده. حالا چیزهایی که با خدا دارد را می‌شود یک کاری‌اش کرد، اما حق الناس را چکار می‌کنیم؟ بلاهایی که بر سر مردم آوردیم چکار می‌کنیم؟ چه می‌کنیم ...

واقعاً من گاهی اوقات تعجب می‌کنم این افراد، اشخاصی که در این دنیا پیدا می‌شوند و از تعدی به مال و جان و ناموس مردم ابا ندارند، این‌ها چگونه تفکر می‌کنند؟ در عین حال هم اعتقادی هم

دارندها! بالاخره مسلمانند! حالا یا مسلمانند، یا خودشان را شیعه هم می‌دانند، شیعه امیرالمؤمنین! نه این که حالا آدم بی‌دینِ فلان باشد. این چطور می‌شود تصور فردا را داشته باشد. آنقدر که امیرالمؤمنین می‌فرماید تفکر در موت کنید، تفکر در موت کنید در نهج البلاغه به خاطر همین است. کسی که یک تفکر داشته باشد یک خطور مرگ داشته باشد در زندگی‌اش نمی‌تواند هرکاری را بکند، دیگر دستش به ماشه نمی‌رود یک جانی را بی‌جان کند. دیگر نمی‌تواند یک تعدی کند یک مالی را بردارد از یک بدبخت و بیچاره‌ای و بعد هم الفرار، هان؟ دیگر نمی‌تواند. دیگر نمی‌تواند پول و امکانات یک ملّتی را همه را بردارد به هوا بدهد، ببر هرچه شد شد! نمی‌تواند این کار را بکند، می‌لرزد، دستش می‌لرزد به همین جهت است که هی به فکر مرگ باید باشید! آقا جان! آن قطاری که بقیه تویش سوار شده‌اند و حرکت کرده‌اند و هرکسی را در یک ایستگاه پیاده کرد تو را هم در یک ایستگاه پیاده می‌کند. نگاه به این دو تا سه تایی که در دور و برت هستند نکن!

آنها هم مثل تو هشتشان گرو هشتادشان است!
درست شد.

لذا ما غفلت می کنیم. غفلت می کنیم از این که
فردایی هست غفلت می کنیم از این که حساب و
کتابی هست، غفلت می کنیم از این که حساب و
کتابی هست، غفلت می کنیم از این که بار خودمان را
کم کنیم. ولی بزرگان این طور نبوده اند. خودمان هم
دیده ایم، دیده ایم که وقتی اسم مرگ می آمد اصلاً
شکفته می شدند! این که کی می خواهد بیاید! خبری
دارید؟ خبری به ما بدهید از این جناب انتقال شما
اطلاعی دارید؟ دیده ایمها! دروغ نمی گوئیم!
دیده ایم که چطور انتظار می کشیدند. به ما می گفتند
دیگر بس است، چقدر مگر آدم در این دنیا باید بماند
دیگر، همه چیز را دیدیم دیگر آقا دیگر چقدر باید
بمانیم، دیدیم دیگر^۱.

اینها آنانی هستند که لحظه شماری می کنند،
اینها آنانی اند که اگر به ایشان بگویند: کیف الموت

^۱ رجوع شود به کتاب افق وحی صص ۱۹۶ تا ۲۰۰

عندك؟ در جواب می گویند: أحلی من العسل! اینها
اینند، اینها این طوری اند.

خوش به حالشان! علی کلّ حال این طور
نیست که ما ندیده باشیم. منتهی باید سعی کنیم که
از بارمان کم کنیم، از وزر و وبال کم کنیم.

این مقام ثبوتی که در این جا هست، برای
ذات، این مقام ثبوت دیگر چطور می شود در این جا
این تغییر و تحوّل در آن باشد؟ به چه قسم می شود
در این جا تصور تغییر و تحول کرد؟ اگر تغییر و
تحولی در خارج هنوز انجام نشده، و اگر اعیان
خارجی هنوز اینها تحقق پیدا نکرده اند مثل الآن،
الآن اعیان خارجی تا الآن تحقق پیدا کرده اند اما برای
پنج دقیقه دیگر چطور؟ تحقق ندارند. برای نیم
ساعت دیگر چطور؟ طبق افکار ماها! و الاّ شما الآن
همه تان می دانید اینها همه افکار عامیانه است، همه
چیز در خارج تحقق دارد؛ چشم ما بسته است. بنده
الآن فرض کنید که این انگشتی که در دستم هست،
همه دارید می بینید دیگر، این انگشت را می گیرم در
دستم. می گویم چیست آقا؟ می گوید نمی دانم.

انگشتر هست، ولی ...

وقتی باز می‌کنم همه می‌بینند این چیست.

درست شد؟ انگشتر در دست من، بعد قرار

نمی‌گیرد؛ انگشتر هست در دست من، متها دست

من برای شما باز نیست، نمی‌بینید. حالا اگر شما

فرض کنید که بدون این که من دستم را باز کنم، با

یکی از این دستگاه‌هایی که با اشعه کار می‌کند و

محتویات ساک‌ها را می‌بینند، وقتی می‌خواهد آدم

برود جایی، توی ساکش را می‌بینند چیست، دارد

می‌بیند دیگر، آن تویش دستمال است، توی آن کفش

است، که در آن کیف است، آن لباس است ... همه

را دارد تماشا می‌کند. ما نمی‌بینیم، او دارد با آن اشعه

می‌بیند، اگر یک اشعه بگذارند، ولو دست باز نکرده،

شما دارید می‌بینید، دارید مشاهده می‌کنید که این که

آقا توی دستش نگه داشته این انگشتر هست. اگر

قرار بر این باشد تغییر و تحول بعداً انجام بشود و

قبلاً نبوده است، پس این تغییر و تحول یک امر عدمی

خواهد بود. درست شد؟ این استدلال، نحوه

استدلال بر این مسئله، به این کیفیت بسیار مسئله را

راحت و خیلی آسان می‌کند از این که انسان به این مسئله برسد.

این جاست که ما کلام امیرالمؤمنین علیه السلام و روایاتی که دلالت بر ثبوت می‌کند، و دلالت بر یک کون استمراری در وجود می‌کند، نسبت به ذات پروردگار، و نسبت به مقام علم حق و مقام علم عنائی حق، دیگر برای ما روشن می‌شود که هیچ تغییری و تحولی در ذات پروردگار نمی‌تواند وجود داشته باشد، ذات پروردگار همان طوری که یک امر مستمر - حالا مستمر بگیریم به معنای کون، نفس الکون، نه به معنای استمرار که به معنای تحقق باشد چون وقتی شما زمان را از ذات بردارید دیگر در این جا استمرار معنا ندارد.

استمرار به آن حدیثی گفته می‌شود که آن استمرار، زمان ماضی و حال و آینده دارد، مثل ضرب، مثل اکل، مثل نوم، از یک جا نوم شروع می‌شود و به یک جا ختم می‌شود، شخص بلند می‌شود پنج ساعت می‌خوابد، شش ساعت می‌خوابد، چهار ساعت می‌خوابد. یک ابتدایی دارد

و یک انتهایی دارد. حالا اگر شخصی یک نوم ممتد داشته باشد دیگر اوّل نداشته باشد دیگر مستمر اطلاق نمی‌شود، این نوم برای خود او ثابت خواهد بود. ذات پروردگار همانطوری که در ذات خود جنبه ماضوی و جنبه استقبالی ندارد، همین‌طور آن علم پروردگار نسبت به ذات نیز، آن علم هم جنبه گذشته و حال و آینده هم ندارد. چون آن علم علم لازمه ذات است و چگونه ممکن است که ذات در مرحله‌ای از مراحل و مرتبه‌ای از مراتب و برهه‌ای از برهه‌ها، فاقد مقام علمیت خودش باشد؟ این مُستحیل است.

مثل این که ذات در یک مرتبه از مراتب فاقد قدرت باشد؛ این مستحیل است. فاقد علم باشد، این مستحیل است. این اوصاف و این اسماء، لازمه ذاتی ذات است، یا باید ذات را انکار کنیم، یا اگر اثبات ذات کردیم و اثبات ثبوت برای ذات کردیم ازلاً و ابداً، باید علم و قدرت و حیات که آن حیات جنبه همان نفس استمرار بقاء ذات است آن علم و حیات را هم به همان کیفیتی که نفس ذات اثبات می‌شود،

آن هم برای ذات اثبات می‌شود. و وقتی علم و قدرت برای ذات اثبات شد، آن علم او نسبت به اعیان اثبات می‌شود.^۱ اگر این اعیان خارجی نبود، خیالمان راحت بود! ذات نه ظهوری دارد و نه بروزی دارد، نه خلقی دارد، نه مخلوقی دارد، نه اراده‌ای دارد، نه مشیتی دارد، هیچی ندارد! خودش ذات است و آن مقام صرافت در خودش است و مقام احدیت الذاتش هست و هیچ در این جا مسئله و مشکلی نیست. دیگر در این جا جای بحث هم نیست، چون ما نیستیم که بخواهیم بحثش را بکنیم! هیچ ظهوری در این جا ندارد.

و این مطلب خیلی مطلب دقیقی است که چطور اگر ما به این مسئله اطلاع پیدا کنیم، آن روایاتی که بعد می‌آید، یا آیاتی که می‌گوید: **لِمَنِ الْمُلْكُ الْيَوْمَ لِلَّهِ الْوَاحِدِ الْقَهَّارِ**^۲ و روایاتی که دارد همه اشیاء به مقام فناء می‌روند و محو می‌شوند دوباره پروردگار آنها را خلق می‌کند که در همه این‌ها

^۱ برای اطلاع بیشتر رجوع شود به کتاب توحید علمی و عینی ص ۱۳۱ و افق وحی صص ۴۵ تا ۴۸

^۲ سوره غافر (۴۰) آیه ۱۶

اشکالات شده و مشکلاتی از نقطه نظر سوء فهم نسبت به محتوا و مفاهیم این روایات و احادیث وارده هست، این مطلب در آنجا هم قضیه حل می‌شود^۱. وقتی که ما، نسبت به مقام آثار ظهورات و بروزات ذات نگاه بکنیم تمام آنچه که در این عالم از این عالم مجردات و عوالم مادی هرچه هست، اگر بخواهیم به آن توجه بکنیم، می‌دانیم که همه این‌ها مسبوق است به علم ربوبی، مسبوق است یا سابق است؟ اوّل این‌ها بودند یا خدا؟

علم ما مسبوق به اشیاء خارجی است. تا این در خارج نباشد من به این اطلاع پیدا نمی‌کنم، باید باشد. پس اوّل این هست، بعد علم من نسبت به این است؛ درست شد؟ قاعده همین است دیگر. علوم اکتسابی همین است.

حالا علم من نسبت به خود من، علم خود من نسبت به ذات، علم خود من نسبت به کیفیات، این علم، این علم چیست؟ این علم همیشه ملاصق است

^۱ برای اطلاع بیشتر رجوع شود به کتاب و توحید علمی و عینی ص ۳۰۷ و معاد شناسی ج ۵

با نفس ذات، ملاصق است با نفس همان اشیاء. حالا همان مسئله را به عکس می‌کنیم. حالا فرض کنید که می‌آییم یک امری را در خارج محققش می‌کنیم. یا فرض کنید که می‌آید یک امری را در خارج متحققش می‌کنید، آن اشیاء را درست می‌کنید، نقشه‌ای را درست می‌کنید، چیزی را روی کاغذ می‌کشید، یک مطلبی را روی دیوار می‌کشید، روی تخته یک چیزی را مینویسید. این نوشتن شما مسبوق به علم است، یا سابق بر علم است؟ این در این جا جایش چه می‌شود؟ عوض می‌شود. این مسبوق به علم است. اوّل علم شما نسبت به آن چه که می‌خواهید بنویسید بوده، بعد آن معلوم بالذات را تبدیل به معلوم بالعرض می‌کنید. آن چه را که می‌نویسید، معلوم بالعرض است. معلوم بالذات شما، مقدم است به معلوم بالعرض است. اوّل در ذات شما نقش بسته، بعد در خارج نقش بسته؛ به عکس که اگر کسی بیاید یک چیزی را بنویسد آن گاه شما بیاید نگاه کنید، که اوّل معلوم بالعرض است و بعد تبدیل می‌شود به معلوم بالذات که آن معلوم

بالذات قائم به نفس است. در این جا مسئله به عکس است؛ حالا در مورد پروردگار. ببینید در مورد پروردگار، دو دو تا چهارتا! راحت و آسان!

این اشیاء و اعیان خارجی که در خارج هستند، اینها اوّل بودند، و بعد علم پروردگار به آنها تعلق گرفت، یا اوّل علم پروردگار بود بعد اینها در خارج تحقق پیدا کردند؟ خوب مشخص است اوّل علم پروردگار سابق است بر این تحقق اشیاء خارجی، حالا صحبت در این است، این علم پروردگار به چه چیزی تعلق گرفته؟ به علم تعلق گرفته، یا به صورت تعلق گرفته؟ گفتیم صورت که بدون محکی معنا ندارد، در خارج یک محکی داشته باشد. آن علم وقتی که تعلق می گیرد به آن عین، به نفس آن عین، اگر به صورت او قبل العین باشد، پس هنوز این تحوّل و تبدّل در خارج انجام نشده. وقتی که در خارج انجام نشود، یعنی معدوم است. معنای معدوم یعنی لا یخبر عنه و لا یخبر به است. پس بنابراین علم به یک امر معدومی تعلق گرفته، تعلق علم به امر معدوم مستحیل است. درست شد؟

حالا این علم پروردگار که همان علم عنائی باشد، پس تعلق گرفته است به معلومی که خود آن معلوم هم متحقق است و در ظرف خارج وجود دارد، این می شود عالم ثبوت، این می شود همانی که ذات پروردگار نه در آن تغییری هست که اوّل باشد، نه در آن تغییری هست که آخری باشد. از یک اوّلی شروع بشود و به یک آخری ختم بشود، از مقام اراده و مشیت شروع بشود که مقام اجمال است، بعد بیاید به مقام تفصیل می رسد، عوالم ربوبی را طی می کند این جا می شود انتها. در حالتی که داریم که او اوّل نیست، او آخر نیست، اوّل و آخر به معنای تغییر و تحول دیگر در او معنایی ندارد، درعین این که او هم اوّل است و هم آخر. یعنی چه هم اوّل است و هم آخر است؟ یعنی هم نفس اجمال، و هم نفس تفصیل، هر دوی اینها در آن علم عنائی مندمج است. هم مقام اجمال، هم مقام تفصیل. هم مقام آن علیت و مبدأیت، که از آن تعبیر ما به صرافت وجود می کنیم.^۱

^۱ برای اطلاع بیشتر رجوع شود به کتاب افق وحی ص ۱۰۹ تا ۱۲۵

ذات پروردگار قبل از مقام ظهور مگر وجود
بالصرافه نداشت؟ مگر بسیط الحقیقه نبود؟ قبل از
تعین، قبل از ظهورات خارجی، مگر نبود؟ یعنی مگر
نیست؟ - حالا بود غلط است - آن ذات پروردگار که
برای وجود بسیط است، برای وجود بالصرافه است،
آیا مگر آن اصل و منشأ برای تحولات و تعینات و
آثار و بروزات نیست؟ خیلی خب! این می شود مقام
چه؟ می شود مقام اجمال! ببینید چقدر راحت قضیه
حل شد! این وجود حق که وجود بالصرافه است و
آن بسیط الحقیقه کلّ الأشياء می آید بر این جا حاکم
می شود و آن وجود حقیقی که وجود مشکک است،
آن وجود مشکک آن را شما فرض کنید بدون آثار و
بدون ظهورات این می شود چه؟ می شود وجود
بسیطه الحقیقه. همان وجود بسیط و وجود صرف که
متبدل به آثار و ظهورات است، وقتی آن به ظهور و
تعین و به قالب گیری و مقام قدر جزئی، وقتی به آن
که متبدل می شود به آن می گویند مقام واحدیت، به
آن می گویند مقام نزول اسماء و صفات، به آن
می گویند مقام تعین و مقام تحول و تبدل. به آن

می گویند آن وقت هو الأول و الآخر، این جا می آید.^۱
یعنی آنی که ما قبلاً نفی اولیت و آخریت
می کردیم، نفی اولیت و آخریت در خود ذات، امّا
الآن که داریم با مسئله صرافت وجود قالب می زنیم،
و آن آثار و ظهورات را از تعین ذات ما آن ها را قرار
می دهیم این می شود همان جنبه ظاهری و باطنیت.
باطنیت بسیط الحقیقه، باطنیت، وجود بالصرافه،
باطنیت وجود بحت و بسیط. درست شد؟ ظاهر،
مقام چیست؟ مقام اراده، ظاهر مقام واحدیت، ظاهر
مقام اسماء و صفات کلیه و همینطور به دنبالش
جزئیّه، ظاهر عبارت است از اعیان خارجی و اشیاء
خارجی. پس روشن شد؟ چطور در این جا ما آمدیم
بین دو دسته از روایاتی که یکی نفی این ظهور و
باطن می کند، و بین آیات و همینطور بین روایات
آمدیم قشنگ جمع کردیم و گفتیم هر دوی این ها
یک معنا می دهد و هیچ تنافی و هیچ تعارض و
تناقضی در این جا در میان نیست.

^۱ رجوع شود به کتاب توحید علمی و عینی ص ۲۲۱ و تفسیر آیه نور صص

خب من خیال می‌کنم به این مقدار که راجع به این مسئله صحبت شد - البته مطالب زیاد است، مطالب بزرگان، اگر ما بخواهیم مطالب از شیخ صدوق و مرحوم مفید و مطالب مرحوم علم الهدی و همینطور متکلمین و یا مرحوم مجلسی در بحار بیانی که در این جا دارد، این‌ها همه جای اشکال دارد، بخواهیم مطالبی مطرح کنیم دیگر مطلب به درازا می‌کشد و خیال می‌کنم این مقدار که صحبت در مسئله قضاء و قدر و کیفیت تحقق قضاء به قدر و کیفیت تحقق علم عنائی و کیفیت تحقق اعیان خارجی بحث کردیم، مطلب را روشن کرده باشد. - حالا باز اگر سؤالی هست، ان شاء الله در جلسه آینده مثلا به پاسخ به سؤالات بخواهیم پردازیم در این زمینه شاید بهتر باشد.

تلمیذ: بحث بدا را مثل این که قرار بود

توضیح بفرمایید؟

استاد: بسیار خب! می‌خواهید بحث بدا را

^۱ برای اطلاع بیشتر رجوع شود به کتاب انسان و سرنوشت تألیف استاد شهید مرتضی مطهری ص ۱۰۶ تا ۱۰۸

بعد از این بحث کنیم.

علی کل حال به نظر می‌رسد در مسئله قضاء

و قدر و علم کلی دیگر اشکالی نباشد، و دیگر آن

مسئله جای ابهامی نداشته باشد.

اللهم صلّ علی محمد و آل محمد